

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ, ΒΥΡΩΝΟΣ ΚΑΙ ΥΜΗΤΤΟΥ
Φορμίωνος 83, Καισαριανή, τ.κ. 161 21. Τηλ. 210-7224123 fax.: 210-7223584
(Internet) <http://www.imkby.gr> - (e-mail) info@imkby.gr

Άριθμ. Πρωτ. Φ.1/3/87

Έν Καισαριανῇ τῇ 17ῃ Φεβρουαρίου 2025

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ 311η

Θέμα : « Περί ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα »

Πρός

τούς Πανοσι(ολογι)ωτάτους καί Αἰδεσιμ(ολογι)ωτάτους

Πρεσβυτέρους

τούς Ἱεροκήρυκες καί τούς Ἐφημερίους

τόν Ἱερολογιώτατο Διάκονο

καί τίς Ὁσιώτατες Μοναχές

τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεώς μας.

Ἀγαπητοί Πατέρες καί Ἀδελφοί

Χαίρετε ἐν Κυρίῳ

ΠΕΡΙ ΕΟΡΤΑΣΜΟΥ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ

Τό Πάσχα τῶν Ἑβδομήκοντα (Ο΄) εἶναι τό ἐβραϊκό Peshah (Πεσάχ=διέλευση), καί ἀφορᾷ στήν διέλευση τοῦ Θεοῦ στήν Αἴγυπτο πρός πάταξη τῶν πρωτοτόκων Αἰγυπτίων. *«Καί ἔσται ἡ ἡμέρα ὑμῖν αὕτη μνημόσυνον καί ἐορτάσετε αὐτήν ἐορτήν Κυρίῳ εἰς πάσας τὰς γενεάς ὑμῶν· νόμιμον αἰώνιον ἐορτάσετε αὐτήν»*.¹

Πρώτη φορά ἐορτάσθηκε τὸ Πάσχα ὅταν τὸ περιούσιο ἔθνος ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο.² Τό τηρηθὲν τότε τυπικὸ, τηρήθηκε πάντοτε, ἐκτὸς ἀπὸ μερικές λεπτομέρειες. Ἡ ἐορτὴ περιελάμβανε δύο μέρη : τὸ α΄ ἦταν ἡ βρώση τοῦ πασχαλίου ἀμνοῦ τὴν ἐσπέρα τῆς 14ης ἢ 15ης Νισάν· τὸ β΄ ἦταν ἡ ἐορτὴ τῶν ἀζύμων, ποὺ διαρκοῦσε ἑπτὰ ἡμέρες. Κάθε ἐβραϊκὴ οἰκογένεια προμηθευόταν περὶ τὴν 10ην τοῦ μηνὸς Νισάν ἓνα ἀμνὸ (ἢ ἓνα ἐρίφιο)³ τὸν διετηροῦσε ἕως τῆς 14ης ἢ 15ης καὶ τὸ ἐσπέρας τὸν θυσίαζε. Τὴν ἴδια ἐσπέρα ἔπρεπε νὰ ψηθεῖ καὶ νὰ καταναλωθεῖ μὲ πικρὰ χόρτα καὶ μετὰ ἀκολουθοῦσε ἡ βρώση ἀζύμων.

Τὰ ἄζυμα καθιερώθηκαν διότι οἱ πρῶτοι Ἑβραῖοι δὲν εἶχαν τότε τὸν καιρὸ πρὸς ζύμωση.⁴ Τὰ πικρὰ χόρτα τρώγονταν σὲ μνήμη τῶν πικρῶν

¹ Ἐξόδου ιβ΄ 12 – 14.

² Ἐξόδου ιβ΄ .

³ Αὐτόθι ιβ΄ 5.

⁴ Αὐτόθι ιβ΄ 39, Δευτερονομίου ιστ΄ 3.

ἡμερῶν τῆς παραμονῆς στήν Αἴγυπτο. Ἔπρεπε νά τρώγουν μέ βιασύνη⁵ μέ τίς ζῶνες περιεζωσμένες, τὰ ὑποδήματά τους στά πόδια, τήν ράβδο τους στά χέρια, σέ στάση ἐτοιμότητος πρὸς ἀναχώρηση. Μὲ τὸ αἷμα τοῦ ἀμνοῦ ὄφειλαν νά βάψουν τὴν φλιάν (τό ἀνώφλι) καὶ τοὺς δύο «σταθμούς» (παραστάδες) τῆς πόρτας (δηλαδή τοὺς κάθετους δοκοὺς δεξιά καὶ ἀριστερά τῆς πόρτας).⁶ Φαίνεται ὅτι ἡ συνήθεια αὕτη δὲν διατηρήθηκε. Στὸ Δευτερονόμιο κεφάλαιο ιστ΄, ὅπου ἀνανεώνεται ἡ νομοθεσία γιὰ τὸ Πάσχα, δὲν γίνεται περὶ τούτου νύξη καὶ δὲν ὑπῆρχε πλέον λόγος νά ὑπάρχει. Ἡ θυσία τοῦ ἀμνοῦ ἀργότερα γινόταν μόνο στὸ ναὸ⁷ καὶ τὸ αἷμα ραντιζόταν στά πόδια τοῦ βωμοῦ. Κατόπιν τούτου ὁ ἀμνὸς ἀπεκομιζόταν καὶ ψηνόταν ἀπὸ κάθε οἰκογένεια. Κατὰ τὴν ἐπίσημη πασχάλιο ἐορτή, ἡ ὁποία ἀκολούθησε τὴν μεταρρύθμιση τοῦ Ἰωσίου, ἐπιφορτιζόταν μέ τοῦτο μόνο οἱ λευῖτες⁸. Τὰ λοιπὰ θυσιαζόμενα ζῶα⁹ ἐπιτρέπονταν πρὸς αὔξηση τῆς ἐορτίου χαρᾶς καὶ γιὰ τὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ὁ ἀμνὸς δὲν ἀρκοῦσε πρὸς χορτασμὸ ὅλων τῶν συνδαιτημόνων.

Κατ’ ἄλλες δευτερεύουσες διατάξεις, ἦταν ὑποχρεωμένοι νά μετέχουν οἱ ἄνδρες, μέ τὴν ἀπειλὴ νά «ἐξολοθρευθῇ ἐκ τοῦ λαοῦ» ὁ παραβάτης, πού δὲν τηροῦσε αὐτές.¹⁰ Οἱ γυναῖκες δὲν ἦταν ὑποχρεωμένες, ἀλλὰ μετεῖχαν προπαντὸς ὅταν ἡ οἰκογένεια ἦταν μικρή. Στὴν περίπτωση αὕτη καλοῦνταν καὶ φίλοι καὶ γείτονες πρὸς κατανάλωση τοῦ ἀμνοῦ. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰωσήπου οἱ

⁵ Ἐξόδου ιβ΄ 11, Δευτερονομίου ιστ΄ 3.

⁶ Ἐξόδου ιβ΄ 22, 23.

⁷ Δευτερονομίου ιστ΄ 2, 5, 6, β΄ Παραλειπομένων λέ 5, 6, 11.

⁸ β΄ Παραλειπομένων λέ 13.

⁹ Πρβλ. β΄ Παραλειπομένων λέ 7-9.

¹⁰ Ἀριθμῶν θ΄, 13.

συνδαιτημόνες ὀφείλαν νὰ εἶναι ἄνω τῶν δέκα καὶ ὄχι περισσότεροι τῶν εἴκοσι.¹¹ Οἱ ἀπόδημοι σχηματίζαν μία οἰκογένεια, ὅπως στὴν περίπτωση τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων¹² καὶ τοὺς προσφερόταν στέγη ἀπὸ γνωστούς. Μόνον οἱ περιτετμημένοι μποροῦσαν νὰ λαμβάνουν μέρος στὸ πασχαλίο δεῖπνο.¹³ Τοῦ πασχαλίου ἁμνοῦ δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἀπομείνει τίποτε γιὰ τὴν ἐπομένη ἡμέρα. Κάθε ὑπόλειμμα ἔπρεπε νὰ καεῖ.¹⁴ Δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ συντριβεῖ ὅστοῦν (κόκκαλο) ἀπὸ αὐτό.¹⁵ Κατὰ τὸ δεῖπνο ὁ οἰκογενειάρχης ὀφείλε νὰ ἐξηγήσει στοὺς δικούς του τὸ νόημα τῆς ἑορτῆς.¹⁶

Ά Τά περί τῆς ἑριδος τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα. ¹⁷

Κατὰ τοὺς αἰῶνες Β'-Γ' σημειώθηκε διένεξη περὶ τῶν δύο διαφορῶν χρονολογίας τελέσεως τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα. Στὴν Ἀσία, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀποστόλων Ἰωάννου καὶ Παύλου, τὸ Πάσχα ἑορταζόταν κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, τὴν 14ην Νισάν, μὲ ὅποιαδήποτε ἡμέρα τῆς ἐβδομάδας καὶ ἂν συνέπιπτε (οἱ ὁπαδοὶ τοῦ ἔθους τούτου κλήθηκαν μετὰ «τεσσαρακαισδεκατῖται»). Στὴ Δύση, ἀντιθέτως, τὸ Πάσχα ἑορταζόταν πάντοτε κατὰ τὴν Κυριακὴ τὴν ἐπομένη στὴν ἑαρινὴ πανσέληνο.

Ἦδη ὁ Πολύκαρπος Σμύρνης, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ρώμης Ἀνικήτου (περὶ τὸ ἔτος 150μ.Χ.), ἐπιχείρησε χωρὶς ἀποτέλεσμα τὴν

¹¹ Ἰουδαϊκός Πόλεμος ΣΤ' 9, 3.

¹² Ματθαίου κστ' 17 - 19.

¹³ Ἐξόδου ιβ' 43 - 49.

¹⁴ Ἐξόδου ιβ' 10.

¹⁵ Αὐτόθι ιβ' 46, Ἀριθμ. θ' , 12.

¹⁶ Ἐξόδου ιβ' 26, 27.

¹⁷ Βλ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀρχιμανδρίτου κ. Βασιλείου Στεφανίδου, Ἐκδόσεις Παπαδημητρίου, (7η ἔκδοση, ἀνατύπωση τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τοῦ ἔτους 1959), Ἀθήνα 2000, σσ. 113 κ.ἐξ.

συμφιλίωση τῶν δύο παραδόσεων. Ἡ διένεξη κορυφώθηκε περὶ τὸ ἔτος 190μ.Χ., ἐπὶ Ρώμης Βίκτορος Α΄ καὶ Ἐφέσου Πολυκράτους. Μὲ τὴν παρέμβαση τοῦ Εἰρηναίου Λυῶνος, ἀπεφεύχθηκε ὁ κίνδυνος σχίσματος.

Περὶ τοῦ προβλήματος τοῦ κοινοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἐπιλήφθηκε ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος (Νίκαια τῆς Βιθυνίας 325μ.Χ.) τὸ ὅποιο ὁ Μέγας Ἀθανάσιος θεώρησε ἐπίσης ὡς «εὐλογο αἰτία» συγκλήσεως τῆς Συνόδου, ἀφοῦ ὑπῆρχε ἔριδα στὴν Ἐκκλησία.¹⁸ Ἦδη ἀπὸ τὸν 2ο αἰῶνα ἡ ἀσυμφωνία μεταξύ τῶν τοπικῶν Ἐκκλησιῶν γιὰ τὸ θέμα αὐτό, χαρακτηρίστηκε μάλιστα ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνο ὡς γεγονός «δεινόν τε καὶ ἀπρεπές». Συγκεκριμένα στὴν ἐπιστολὴ του «περὶ τῆς σωτηρίου ἑορτῆς» τοῦ Πάσχα γράφει: «Δεινόν τε καὶ ἀπρεπές (ἐστὶ) κατὰ τὰς αὐτὰς μέρας ἐτέρους μὲν ταῖς νηστείαις σχολάζειν. ἐτέρους δὲ συμπόσια συντελεῖν, καὶ μετὰ τὰς τοῦ Πάσχα ἡμέρας ἄλλους μὲν ἐν ἑορταῖς καὶ ἀνέσεσιν ἐξετάζεσθαι, ἄλλους δὲ ταῖς ὠρισμέναις ἐκδεδόσθαι νηστείαις»¹⁹.

Σύμφωνα μὲ τὸν ἱστορικὸ Σωκράτη ἐκτός ἀπὸ τὴν αἵρεση τοῦ ἀρειανισμοῦ «καὶ ἄλλη τις προτέρα νόσος τοπικὴ, τὰς ἐκκλησίας ταραττούσα, ἡ διαφωνία τῆς τοῦ Πάσχα ἑορτῆς· ἥτις περὶ τὰ τῆς ἐώας μέρη μόνον ἐγένετο· τῶν μὲν ἰουδαϊκώτερον ἑορτὴν ποιεῖν ἐσπουδακότων, τῶν δὲ μιμουμένων σύμπαντας τοὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην χριστιανούς... Δι' ἀμφοτέρα τοίνυν ὁρῶν ὁ βασιλεὺς ταραττομένην τὴν ἐκκλησίαν, Σύνοδον οἰκουμενικὴν συνεκρότει τοὺς πανταχόθεν ἐπισκόπους διὰ γραμμάτων εἰς Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας ἀπαντῆσαι παρακαλῶν».²⁰

Ἀπὸ τὸν 2ο αἰῶνα μέχρι τὸ 325 μ.Χ. ὁπότε καὶ συνεκλήθη ἡ Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδος, εἶχαν ἐκδηλωθεῖ τρεῖς σημαντικὲς ἀσυμφωνίες ὡς

¹⁸ Περὶ Συνόδων 5-6 Πρὸς τοὺς ἐν Ἀφρικῇ Ἐπισκόπους 2.

¹⁹ Μ. Κωνσταντίνου Ἐπιστολὴ περὶ τῆς σωτηρίου ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, εἰς ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου III, 18.

²⁰ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 1,8.

πρός τόν χρόνο έορτασμοῦ τοῦ Πάσχα. Ἡ άσυμφωνία αὐτή, άν καί δέν προκάλεσε πρόβλημα έκκλησιαστικῆς κοινωνίας, έπρεπε έντούτοις νά έπιλυθεῖ ὥστε νά μήν τaráσσονται οἱ σχέσεις τῶν Έκκλησιῶν.²¹

Ἡ πρώτη άσυμφωνία έμφανίστηκε έπειδή σέ κάποιες Έκκλησίες τῆς Μ. Άσίας, άκολουθώντας τήν παράδοση τοῦ εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη, έόρταζαν τό Χριστιανικό Πάσχα τήν 14η τοῦ μηνός Νισάν, όποιαδήποτε ήμέρα τῆς έβδομάδας καί έάν τύχαινε αὐτή άκόμα καί έάν δέν ἦταν ήμέρα Κυριακή, καί ὄχι μαζί μέ τίς υπόλοιπες Έκκλησίες. Οἱ άκολουθοῦντες τήν παράδοση αὐτή όνομάστηκαν «Τεσσαρεσκαίδεκατίτες».²²

Στίς άλλες Έκκλησίες ὁ έορτασμός τοῦ Πάσχα γινόταν κατά τήν πρώτη Κυριακή μετά τίς 14 τοῦ μηνός Νισάν. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση αὐτή, οἱ «*ανά τήν λοιπήν άπασαν οἰκουμένην έκκλησίαι*» έόρταζαν τό Χριστιανικό Πάσχα ήμέρα Κυριακή, προκειμένου νά διακρίνουν τήν έορτή αὐτή άπό τό Πάσχα τῶν Ἰουδαίων.

Ἡ δεύτερη άσυμφωνία προέκυψε άπό τή χρήση διαφορετικοῦ πασχάλιου κύκλου, σέ Άνατολή καί Δύση, μέ βάση τόν όποιο θά έπρεπε νά καθοριστεῖ ὁ χρόνος έορτασμοῦ τοῦ Πάσχα. Ἔτσι, πρίν άπό τή σύγκληση τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου στήν Άνατολή χρησιμοποιοῦσαν τόν άλεξανδρινό κανόνα²³ μέ έαρινή ίσημερία τήν 21η Μαρτίου, ένῶ στή Δύση τόν κύκλο τῶν 84 έτῶν τοῦ Αὐγουσταλίου, μέ έαρινή ίσημερία τήν 18η Μαρτίου, καί ένῶ Άνατολή καί Δύση άκολουθοῦσαν τό «*έκκλησιαστικό δόγμα*»²⁴ καί γιόρταζαν τό Πάσχα τήν πρώτη Κυριακή μετά (ἤ κατά) τήν έαρινή Ἰσημερία, έντούτοις ἡ ήμέρα αὐτή δέν συνέπιπτε.

²¹ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ, Έκκλησιαστική Ἱστορία Ι,8.

²² ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ, Έκκλησιαστική Ἱστορία Ι,8.

²³ ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Αἱρετικῆς κακομυθίας έπιτομή 3, 4. ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ, Έκκλησιαστική Ἱστορία 5. 22.

²⁴ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Έκκλησιαστική Ἱστορία 7, 32.

Ἡ τρίτη ἀσυμφωνία περιοριζόταν στίς Ἐκκλησίες τῆς Συρίας, Μεσοποταμίας καί Κιλικίας.²⁵ Ἐκεῖ ἐόρταζαν τό Πάσχα ἡμέρα Κυριακή, ἀλλά γιά τόν καθορισμό της στηρίζονταν στό Ἰουδαϊκό Πάσχα, τό ὁποῖο πολλές φορές τύχαινε πρὶν ἀπὸ τὴν ἐαρινή ἰσημερία. Ἐπομένως, οἱ Ἐκκλησίες αὐτές γιόρταζαν τό Πάσχα πολλές φορές πρὶν ἀπὸ τὴν ἐαρινή ἰσημερία «μετὰ τῶν Ἰουδαίων»²⁶ σύμφωνα δηλαδή μέ τοὺς Ἡμερολογιακοὺς ὑπολογισμοὺς ἐκείνων, πράξη, ἡ ὁποία ἀντιτίθεται στὴν κανονικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, δεδομένου μάλιστα ὅτι ὁ ζ' Ἀποστολικὸς Κανόνας ὀρίζει: «Εἰ τις ἐπίσκοπος πρεσβύτερος ἢ διάκονος, τὴν ἀγίαν τοῦ Πάσχα ἡμέραν, πρὸ τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας μετ' Ἰουδαίων ἐπιτελέσῃ, καθαιρείσθω».

Ἡ ἀσυμφωνία αὕτη ὑπῆρξε κυρίως ἡ ἄλλη κύρια αἰτία σύγκλησης τῆς Ἀ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Τὴν πληροφορία μᾶς παραδίδει ὁ Μ. Ἀθανάσιος: «Ἡ ... ἐν Νικαίᾳ Σύνοδος, οὐχ ἀπλῶς γέγονεν, ἀλλ' εἶχε τὴν χρεῖαν κατεπεΐγουσαν καὶ τὴν αἰτίαν εὐλογον· οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς Συρίας καὶ Κιλικίας καὶ Μεσοποταμίας ἐχώλευον περὶ τὴν ἐορτὴν καὶ μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐποιοῦν τὸ Πάσχα»²⁷. Οἱ σχετικές, ὅμως, ἀποφάσεις τῆς Συνόδου, δέν ἀφοροῦν μόνο στὴ συγκεκριμένη ἀσυμφωνία, ἀλλὰ καί τίς ἄλλες δύο πού ἀναφέραμε. Λεπτομερεῖς πληροφορίες γιά τίς συζητήσεις οἱ ὁποῖες διεξήχθησαν στὴ Σύνοδο σχετικά μέ τὸ θέμα αὐτό δέν ἔχουμε. Ἡ ἀπόφαση τῆς Ἀ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου γιά τόν χρόνο τοῦ κοινοῦ ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τίς πηγές ὡς «ὄρος».²⁸

²⁵ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου ΙΙΙ, 19.

²⁶ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 1, 9. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Περὶ τῶν ἐν Ἀριμίνῳ καὶ Σελευκείᾳ Συνόδων 5.

²⁷ Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Περὶ τῶν ἐν Ἀριμίνῳ καὶ Σελευκείᾳ Συνόδων 5.

²⁸ ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 1, 22.

Δυστυχῶς, ὁ «ὄρος» αὐτός δέν σώθηκε, διασώθηκαν ὅμως κείμενα, στά ὅποια ἀναφέρονται οἱ ἀποφάσεις τῆς Συνόδου γιά τόν κοινό ἐορτασμό τοῦ Πάσχα. Αὐτά εἶναι:

1) Ἡ ἐπιστολή, τήν ὁποία ἀπηύθυνε ἡ Σύνοδος πρός τήν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀλεξανδρείας. Σέ αὐτή διαβάζουμε: «Εὐαγγελιζόμεθα δέ ὑμῖν, περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ἀγιωτάτου Πάσχα, ὅτι ὑμετέραις εὐχαῖς κατωρθώθη καὶ τοῦτο τὸ μέρος· ὥς τε πάντας τοὺς ἐν τῇ ἐῷ ἀδελφούς, τοὺς μετὰ τῶν Ἰουδαίων τὸ πρότερον ποιοῦντας, συμφώνως Ῥωμαίοις καὶ ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ἐξ ἀρχαίου μεθ' ἡμῶν φυλάττουσι τὸ Πάσχα ἐκ τοῦ δεῦρο ἄγειν».²⁹

2) Ἡ ἐπιστολή τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, «ἣν ἔγραφε ταῖς ἐκκλησίαις μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ συγκροτηθεῖσαν Σύνοδον», «περὶ τῆς σωτηρίου ἐορτῆς» τοῦ Πάσχα».³⁰

Στὴ συγκεκριμένη Ἐπιστολή ἀναφέρεται τὸ σκεπτικό καὶ οἱ ἀποφάσεις τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου γιά τόν κοινό ἐορτασμό τοῦ Πάσχα. Βασικά σημεῖα τῆς εἶναι:

(α) Ὅτι «γενομένης συζητήσεως ... περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἀγιωτάτης ἡμέρας ... ἔδοξε κοινῇ γνώμῃ καλῶς ἔχειν ἐπὶ μιᾶς ἡμέρας πάντας τοὺς ἀπανταχοῦ ἐπιτελεῖν».

(β) Ὅτι θεωρήθηκε ἀπὸ τὴ Σύνοδο «ἀνάξιον τὴν ἀγιωτάτην ἐκείνην ἐορτὴν τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐπομένους συνηθείᾳ πληροῦν», καὶ

γ) Ὅτι ὑφίστατο ἤδη «τάξις εὐπρεπής», γιά τόν ἐορτασμό τοῦ Πάσχα, τήν ὁποίαν τηροῦσαν μερικές Ἐκκλησίες τῆς Ἀνατολῆς καὶ κάποιες ἀπὸ τίς ὑπόλοιπες Ἐκκλησίες τῆς «Οἰκουμένης».

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι ἡ Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος:

²⁹ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Ι. 9. ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Ι. 8.

³⁰ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΙΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου ΙΙΙ. 17-20.

(α) Ἀποφάσισε ὁμόφωνα νά ἐορτάζεται τό Πάσχα ἀπό τήν Καθολική Ἐκκλησία «έν μία καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ».³¹

(β) Ἀποδοκίμασε τή συνήθεια τῶν Ἐκκλησιῶν Συρίας, Μεσοποταμίας καί Κιλικίας νά γιορτάζουν τό Πάσχα «μετὰ τῶν Ἰουδαίων» καί πρό τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας, καί

(γ) Ἐπεκύρωσε τήν πράξη τῶν περισσότερων Ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖες ἐόρταζαν τό Πάσχα τήν πρώτη Κυριακή μετὰ τίς 14 τοῦ μηνός Νισάν, δηλ. τήν πρώτη Κυριακή μετὰ (ἢ κατά) τήν πανσέληνο τῆς ἐαρινῆς ἰσημερίας³².

Β . Ὁ μαθηματικὸς ὑπολογισμὸς τοῦ Πάσχα.

Σύμφωνα μέ τόν κανόνα τῆς Ἀ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (κανόνα τῆς Νικαίας) τὸ Πάσχα πρέπει νά ἐορτάζεται «τὴν Κυριακὴν, ἣτις ἔπεται τῇ πρώτῃ πανσελήνῳ τοῦ ἔαρος». Ὡς πρώτη πανσέληνος τοῦ ἔαρος χαρακτηρίζεται ἐκείνη πού ἀκολουθεῖ τήν 20ή Μαρτίου. Στὸ σημεῖο αὐτὸ διαφοροποιούμεστε μὲ τίς λοιπές Ἐκκλησίες. Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μας, ὅσον ἀφορᾷ στὸν ὑπολογισμὸ τοῦ Πάσχα, βασίζεται στὴν 20ήν Μαρτίου τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου. Ἀκολουθεῖ αὐτὸ ποὺ ἔκανε καὶ κατὰ τὸν Γ΄ αἰῶνα. Δὲν λαμβάνει ὑπὸ ὄψιν τὴν διολίσθηση, τὴν ὁποία ὑπέστη ἀπὸ τότε μέχρι τώρα ἡ ἐαρινὴ ἰσημερία, ὡς συνέπεια ἀτέλειας τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου, πού συνέβαινε ἤδη 13 ὁλόκληρες ἡμέρες ἐνωρίτερα ἀπὸ τότε. Οἱ λοιπές Ἐκκλησίες (Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ Διαμαρτυρόμενοι) βασίζονται στὴν 20ή Μαρτίου τοῦ σήμερα ἰσχύοντος Γρηγοριανοῦ ἡμερολογίου.

Γιὰ τὸν ὑπολογισμὸ συνεπῶς τῆς ἡμερομηνίας τοῦ Πάσχα χρειάζεται νά ὑπολογίσουμε: α) τὴν ἡμερομηνία τῆς πρώτης πανσελήνου

³¹ ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ. Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου ΙΙΙ, 19. ΣΩΖΟΜΕΝΟΥ. Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Ι, 2.

³² ΕΥΣΕΒΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ, Εἰς τὸν Βίον Κωνσταντίνου ΙΙΙ, 18.

τοῦ ἔαρος καὶ β) τὸ πλῆθος τῶν ἡμερῶν, ποὺ παρεμπίπτουν μεταξὺ τῆς πανσελήνου αὐτῆς καὶ τῆς ἀμέσως μετὰ ἀπὸ αὐτὴ ἀκολουθούσας Κυριακῆς.

Οἱ Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι ὑπολογίζουν τὸ Πάσχα κατὰ τρόπο περισσότερο σύμφωνο πρὸς τὰ ἀστρονομικὰ δεδομένα. Πρῶτα ἀναφέρονται στὸ Γρηγοριανὸ ἡμερολόγιο, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ τὴ διόρθωση τοῦ Ἰουλιανοῦ, διότι ἐπανέφερε τὴν ἑαρινὴ ἰσημερία στὴν 21η Μαρτίου στὴν ἡμερομηνία δηλαδή ποὺ συνέβαινε ἡ ἰσημερία ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἀ Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

Ὅμως ἀπὸ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες ὁ χρόνος ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα ἐγέννησε ζητήματα καὶ ἔριδες. Θὰ ἀναφέρουμε στὴν συνέχεια ἀναλυτικὰ ἱστορικὰ στοιχεῖα μέ βάση τῆς πηγῆς περὶ τῆς διαφορᾶς τῆς ἡμερομηνίας καὶ περὶ τοῦ ὑπολογισμοῦ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα :

Οἱ Ἐκκλησίαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας³³, ὅπως προαναφέραμε, κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ διετηροῦσαν ἀκόμη τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖο ἐόρταζαν τὸ πάσχα οἱ ἐξ Ἰουδαίων χριστιανοί. Ἐόρταζαν, δηλαδή, τὴν 14ην τοῦ ἰουδαϊκοῦ μηνὸς Νισάν, ὁποιαδήποτε ἡμέρα τῆς ἐβδομάδας καὶ ἂν ἔπεφτε. Ἐόρταζαν τὸ ἰουδαϊκὸ πάσχα, ἀλλὰ μὲ χριστιανικὸ περιεχόμενο, δηλαδή τὴν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ σωτηρίαν. Ποιό θεωροῦσαν ὡς μέσο τῆς σωτηρίας αὐτῆς καὶ ἐπομένως ποιό γεγονὸς τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ ἐόρταζαν; Βεβαίως τὸν σταυρικὸ θάνατο Αὐτοῦ.³⁴ Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται, ὅτι διατήρησαν τὴν ἰουδαϊκὴ νηστεία. Οἱ χριστιανοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας

³³«τῆς Ἀσίας ἀπάσης...τῆς Ἀσίας πάσης ἅμα ταῖς ὁμόροις ἐκκλησίαις», Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, 5, 23, 1 24, 9.

³⁴Α' πρὸς Κορινθίους, 5, 7. Ἐπιστολὴ τῶν Ἀποστόλων, γραφεῖσα β' ἡμισυ τῆς β' ἐκ/ρίδος, κεφ. 26, ἔκδοσις (C. Schmidt, σελ. 52, 5).

νήστευαν ολόκληρη τὴν 14ῃ τοῦ μηνὸς Νισάν, τὴν ἑσπέρα σταματοῦσαν τὴν νηστεία καὶ τελοῦσαν τὸ πασχάλιο δεῖπνο μετὰ τῆς θείας εὐχαριστίας.

Ἀλλ' ὁ σταυρικὸς θάνατος δὲν ἦταν ἐπιδεκτικὸς χαρμολύπης ἐορτασμοῦ, ἀναλόγου πρὸς τὸν χαρμόσυνο ἐορτασμὸ τοῦ ἰουδαϊκοῦ πάσχα. Γι' αὐτὸ ἀνεπαίσθητα εἰσέρχεται ὁ συνεορτασμὸς τῆς ἀναστάσεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὄταν ὁ συνεορτασμὸς τῆς ἀναστάσεως ἔλαβε μεγαλύτερη συναίσθηση, οἱ χριστιανοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τελοῦσαν τὸ πασχάλιο δεῖπνο καὶ τὴν θεία εὐχαριστία κατὰ τὰ ξημερώματα τῆς ἐπομένης ἡμέρας δηλαδὴ τῆς 15ῃς Νισάν³⁵. Οἱ ἄλλες χριστιανικὲς Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἐόρταζαν τὸ πάσχα πάντοτε τὴν Κυριακὴ μετὰ τὴν 14ῃ τοῦ μηνὸς Νισάν. Αὐτὸ εἶχε ὡς συνέπεια νὰ ὑπερισχύσει ὁ ἐορτασμὸς τῆς ἀναστάσεως καὶ νὰ ὑποχωρήσει ἡ ἀνάμνηση τοῦ σταυρικοῦ θανάτου³⁶. Ὀνόμαζαν, ὅπως ἀναφέρθηκε τοὺς χριστιανοὺς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας «*Τεσσαρεσκαιδεκατίτας*». Οἱ δύο μνημονευθέντες διαφορετικοὶ ἐορτασμοὶ τοῦ πάσχα ἦλθαν σὲ ἀντίθεση, ὅταν ὁ Ἐπίσκοπος Σμύρνης Πολύκαρπος μετέβη στὴν Ρώμη (154/155μ.Χ.) χάριν διαφόρων ζητημάτων. Συνέπεσε ἡ ἐορτὴ τοῦ πάσχα. Ἐκ τούτου ἔγινε συζήτηση μετὰ τοῦ καὶ τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης Ἀνικήτου. Ὁ Πολύκαρπος χρησιμοποίησε ὡς ἐπιχείρημα, ὅτι κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἐόρταζε τὸ πάσχα μετὰ τοῦ Ἀποστόλου Ἰωάννου καὶ τῶν λοιπῶν Ἀποστόλων. Ἀποχώρησαν, χωρὶς ὁ ἓνας νὰ πείσει τὸν ἄλλο.³⁷ Περὶ τὸ 170μ.Χ. στὴν Λαοδικεΐα τῆς Φρυγίας, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ ἐπισκόπου

³⁵ «Ὄταν ὁ ἀλέκτωρ φωνήσῃ», Ἐπιστολὴ τῶν Ἀποστόλων, 54, 5.

³⁶ Ἡ διάκρισις τοῦ πάσχα εἰς δύο, εἰς «*σταυρόσιμον πάσχα*» καὶ «*ἀναστάσιμον πάσχα*», δὲν ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ πράγματα. Ἐφευρέθη ὑπὸ τοῦ φιλολόγου I. Voss (†1649), ἔγινε δὲ δεκτὴ καὶ ὑπὸ ἰδουκῶν μας νεωτέρων ἱστορικῶν.

³⁷ Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, 5, 25,16 καὶ ἐξῆς.

Σαγάρεως, προκλήθηκε ἔριδα περὶ τοῦ πάσχα μεταξὺ Μικρασιατῶν, δηλαδή «*τεσσαρεσκαίδεκατιτῶν*». Ἀντικείμενο ἐπομένως αὐτῆς δέν ἦταν ὁ τεσσαρεσκαίδεκατισμός. Στὴν ἔριδα ἀναμείχθησαν δύο ἐπίσκοποι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὁ Ἱεραπόλεως Κλαύδιος Ἀπολλινάριος καὶ Σάρδεων Μελίτων μέ τὰ συγγράμματά τους. Ὁ Ἀπολλινάριος ὑποστήριξε, ὅτι τὴν 14ῃ τοῦ μηνός Νισὰν ὁ Ἰησοῦς δέν ἔφαγε στὸ μυστικὸ δεῖπνο, ἀλλ' ἐσταυρώθη. Ἐξ ἀφορμῆς τῆς περὶ τοῦ πάσχα συγγραφῆς τοῦ Μελίτωνος, Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἔγραψε ἐπίσης περὶ τοῦ πάσχα, ὑποστηρίζοντας ὅτι καὶ ὁ Ἀπολλινάριος.³⁸ Μπορεῖ κάποιος νὰ δεχθεῖ, ὅτι τοῦτο ἦταν τὸ ἀντικείμενο τῆς ἔριδος, ποιό, δηλαδή, γεγονὸς τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ συνέβη τὴν 14ῃ Νισὰν καὶ ἄρα ποιό γεγονὸς ἐορταζόταν κατὰ τὸ χριστιανικὸ πάσχα. Ἐφ' ὅσον ὑπῆρχε ἤδη ἡ ἀντίληψη, ὅτι τὴν 14ῃ Νισὰν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς σταυρώθηκε, ἡ ἄλλη διάφορος γνώμη προέκυψε πάντως ἀπὸ θεολογικὲς μελέτες δηλαδή τῆς ἐξηγητικῆς τῶν Εὐαγγελίων καὶ γι' αὐτὸ καθυστεροῦσε νὰ παρουσιασθεῖ. Πρόκειται περὶ τῆς διαφορᾶς, ἡ ὁποία παρουσιάζεται μεταξὺ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου καὶ τῶν Συνοπτικῶν. Ὁ Ἰωάννης ἀναφέρει ὅτι ὁ Κύριός μας σταυρώθηκε καὶ πέθανε τὸ πρῶτ' τῆς Παρασκευῆς «*ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ πάσχα*».³⁹ **Οἱ Συνοπτικοὶ εὐαγγελιστὲς Μᾶρκος, Ματθαῖος καὶ Λουκᾶς γράφουν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρώθη τὸ μεσημέρι τῆς Μεγάλης Πέμπτης.**

Ὁ μυστικός, δηλαδή, δεῖπνος ἔγινε συγχρόνως μὲ τὸ πασχάλιο δεῖπνο τῶν Ἰουδαίων, δηλαδή τὴν 14ῃ Νισὰν, ὡς φαίνεται νὰ δέχονται οἱ

³⁸Εὐσεβίου, αὐτ. 4, 26, 8 κ. ἐξ. Πασχάλιον Χρονικόν, Migne, 92, στήλη 80 καὶ ἐξῆς).

³⁹Ἰωάννου ιθ' , 14.

Συνοπτικοὶ Εὐαγγελιστές⁴⁰ ἢ ἔγινε μία ἡμέρα προηγουμένως καὶ ἐπομένως τὴν 14η Νισάν ὁ Ἰησοῦς ἐσταυρώθη, ὡς δέχεται ὁ Ἰωάννης.⁴¹

Περὶ τὸ 192μ.Χ. ὁ Μικρασιάτης Βλάστος, ὡς φαίνεται, πρεσβύτερος στή Ρώμη καί, πιθανῶς, ἐπὶ κεφαλῆς ἐκεῖ ἐγκατεστημένων Μικρασιατῶν, προσπάθησε νὰ εἰσαγάγει τὸν *τεσσαρεσκαιδεκατισμὸν*.⁴² Κατ' αἴτηση τοῦ Ρώμης Βίκτωρος⁴³ συνεκλήθησαν τότε σύνοδοι στή Ρώμη, στήν Γαλλία, στήν Κόρινθο, στήν Ἀσία (Ἀσία καὶ Πόντος), στήν Παλαιστίνη, στήν Ὀσροηνή⁴⁴ καὶ ἄλλοι. Ἀπὸ τίς Συνόδους αὐτές ὅλες οἱ ἄλλες ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ πάσχα κατὰ τὴν μετὰ τὴν 14η Νισάν Κυριακή, μένοντας στὸ ἔθιμο, τὸ ὁποῖο εἶχαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ σύνοδος στή Μικρά Ἀσία ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Ἐφέσου Πολυκράτους ἐνέμεινε ἐπίσης στὸ ἰδιαίτερο αὐτῆς ἔθιμο. Ὁ Ρώμης Βίκτωρ διέκοψε τὴν ἐπικοινωνία μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν⁴⁵. Ὅτι μαζί του εἶχε τὴν συμφωνία τῶν ἐθίμων ὅλων τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν, δὲν ἔδωσε μεγάλη

⁴⁰Ματθαίου, 26, 17 «πρώτη ἀζύμων» = 14 Νισάν.

⁴¹18, 28 «καὶ αὐτοὶ (οἱ Ἰουδαῖοι) οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιν μανθῶσιν ἀλλὰ φάγωσιν τὸ πάσχα» ἄρα, κατὰ τὴν δίκην καὶ τὴν σταύρωσιν, ἦτο 14 Νισάν). Κατὰ νεώτερον συμβιβασμόν, οἱ Συνοπτικοὶ εἶχον τὴν ἰουδαϊκὴν ἀντίληψιν τῶν ἡμερῶν. Αἱ ἡμέραι ἤρχιζον τὴν ἐσπέραν τῆς προηγουμένης. «Τῇ πρώτῃ τῶν ἀζύμων» = ἡ ἐσπέρα τῆς 13 Νισάν.

⁴²Ψευδοτερτυλλιανοῦ, Haer., 22, παράρτημα εἰς Τερτυλλιανοῦ, De praescriptione haereticorum, κεφ. 53. Εὐσεβίου, Ἐκλ. Ἱστορία, 5, 15 καὶ 20).

⁴³Ρητὴν μαρτυρίαν ἔχομεν μόνον διὰ τὴν σύνοδον τῆς Ἀσίας. «Ἐδυνάμην δὲ τῶν ἐπισκόπων τῶν συμπαρόντων μνημονεῦσαι, οὓς ὑμεῖς ἠξιώσατε μεταρληθῆναι καὶ μετεκαλεσάμην» (Ἐπιστολὴ τοῦ Ἐφέσου Πολυκράτους πρὸς Βίκτωρα. Εὐσεβίου, Ἐν. Ἱστορία, 5, 34, 8).

⁴⁴ Ἀσιατικὸ βασιλεῖο τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῶς, στό βορειοδυτικὸ τμήμα τῆς Μεσοποταμίας, κοντὰ στὰ σύνορα τῆς Συρίας, ἀπὸ τὴν ὁποία διαχωριζόταν μὲ τὸν Εὐφράτη ποταμό. Πρωτεύουσά του ἦταν ἡ Ἐδεσσα (σημερινή Οὐρφα τῆς Τουρκίας)

⁴⁵«Ἀποτέμνειν, ὡς ἂν ἐτεροδοξούσας, τῆς κοινῆς ἐνώσεως πειρᾶται, καὶ στηλιτεύει γε διὰ γραμμάτων ἀκοινωνήτους πάντας ἄρδην τοὺς ἐκεῖσε ἀνακηρύττων ἀδελφούς» (Εὐσεβίου, αὐτ. 5, 24, 9). Πρόκειται περὶ ἀφορισμοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν ἐκείνων (πρβλ. αὐτ. 6, 43, 30 καὶ τὸ συχνὰ εἰς τοὺς κανόνας τῶν συνόδων τῆς δ' καὶ ε' ἐκ/ρίδος ἀπαντῶν «ἀκοινωνήτος»).

σημασία στην μονομερή αὐτοῦ ἐνέργεια.⁴⁶ Πολλοὶ μάλιστα τῶν ἐπισκόπων ἔγραψαν σ' αὐτόν, συνιστῶντας εἰρήνη.

Ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν ὁ Ἐπίσκοπος Λουγδούνων, τῆς Ἐκκλησίας Λυῶνος, Εἰρηναῖος, ποὺ ἔγραψε στὸν Ἐπίσκοπο Ρώμης Βίκτωρα καὶ «ἐκ προσώπου ὧν ἠγεῖτο κατὰ τὴν Γαλλίαν ἀδελφῶν»⁴⁷ ἔγραψε δὲ καὶ σ' ἄλλους ἐπισκόπους μέ τὸ ἴδιο πνεῦμα.⁴⁸ Δὲν γνωρίζουμε, ἂν ὁ Βίκτωρ ἀνεκάλεσε τὴν ἀπόφασή του, ἀλλ' αὐτή, γνωσθεῖσα ὡς μὴ προερχομένη ἐκ «τῆς κοινῆς ἐνώσεως» τῶν Ἐκκλησιῶν, δὲν εἶχε πλέον σημασία.

Κατὰ τὴν γ' ἑκατονταετηρίδα οἱ Ἐκκλησίαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας συνεμορφώθηκαν πρὸς τίς ἄλλες Ἐκκλησίες. Πρὸς πιστοποίηση τούτου, δὲν ἀναφέρουμε τὴν βιογραφία τοῦ Πολυκάρπου, ποὺ γράφτηκε ἀπὸ τὸν Πιόνιο, ὁ ὁποῖος ἐκφράζει μομφὴ κατὰ τοῦ τεσσαρεσκαideκατισμοῦ, διότι ὁ Πιόνιος αὐτός, κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσα γνώμη, δὲν εἶναι ὁ πρεσβύτερος τῆς Σμύρνης, ποὺ ὑπέστη μαρτυρικὸ θάνατο ἐπὶ τοῦ διωγμοῦ τοῦ Δεκίου (250μ.Χ.), ἀλλ' ἄλλος μεταγενέστερος (350 – 400μ.Χ.)⁴⁹. Κατὰ τὴν Ἀ Οἰκουμένη Σύνοδο τὸ 325μ.Χ. οἱ Ἐκκλησίαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀναμφιβόλως ἀναφέρονται ὡς συμφωνοῦσαι μέ τίς ἄλλες, ὅσον ἀφορᾷ στὸν ἑορτασμὸ τοῦ πάσχα.⁵⁰ Διετηρήθηκαν ἐλάχιστοι τεσσαρεσκαideκατῖται ἄνευ σημασίας.⁵¹

⁴⁶ Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἶχεν ἀρχίσει ἡ διαμόρφωσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς καθολικότητος, ἀλλὰ κατ' αὐτῆς ἀντέδρα ἀκόμη ἐπιτυχῶς ἡ ζῶσα ἄμεσος ἀποστολικὴ παράδοσις ἐκάστης Ἐκκλησίας. Ὁ Εἰρηναῖος, κυμαινόμενος μεταξὺ τῶν δύο τούτων, διετύπωσε τὴν θεωρίαν, ὅτι ἕκαστος ἐπίσκοπος ἔχει χάρισμα ἀληθείας.

⁴⁷ Εὐσεβίου, αὐτ. 5, 24, 1· ἀδελφῶν=χριστιανῶν ἢ ἐπισκόπων;

⁴⁸ Αὐτ. 5, 24, 17.

⁴⁹ N. Bonwetsch ἐν Herzog-Hauck, Realencyklopädie, τόμος 15, σελ. 404).

⁵⁰ Μεγ. Κωνσταντίνου, Ἐπιστολὴ ταῖς ἐκκλησίαις. Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορία, 1, 9, 42.

⁵¹ 7 κανὼν Λαοδικείας 343/381. 7 κανὼν Β' Οἰκουμ. Συνόδου 381. Ἐπιφάνιος †431. Θεοδώρητος †459. Πρακτικὰ Γ' Οἰκουμ. Συνόδου 431.

Οἱ χριστιανοὶ πρὸς καθορισμὸ τῆς ἡμέρας τοῦ πάσχα ἀκολουθοῦσαν τοὺς Ἰουδαίους. Κατὰ τὴν καθιερωμένη γνώμη, οἱ Ἰουδαῖοι ἐόρταζαν τὸ πάσχα τους τὴν πρώτη πανσέληνο (14 τοῦ σεληνιακοῦ μηνὸς Νισάν) μετὰ τὴν ἑαρινὴ ἰσημερία, ἐπομένως καὶ οἱ χριστιανοὶ ἔτσι ἐόρταζαν τὸ χριστιανικὸ πάσχα, δηλαδή τὴν πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὴν πρώτη πανσέληνο μετὰ τὴν ἑαρινὴ ἰσημερία. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπὸ τὸν Τίτο (70 μ.Χ.) τὸ ἰουδαϊκὸ πάσχα ἐνίστε ἔπεφτε πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας.⁵²

Ὡς αἷτιο μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ τοῦτο, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς καθορισμὸ τοῦ μηνὸς Νισάν καὶ τῆς πανσελήνου τοῦ πάσχα στηρίχθηκαν ὀλοτελῶς σὲ ἐπιτόπια ἐθνικὰ ἡμερολόγια, παρέλειψαν δὲ τὴν ἐξακρίβωση καὶ τῶν δύο μέ τὴν ἄμεση παρατήρηση τοῦ οὐρανοῦ (ἡ ἐμφάνιση τῆς νέας σελήνης χρησίμευε ὡς βάση ἐξακριβώσεως τῆς ἀρχῆς τοῦ μηνὸς Νισάν, τὴν 14ῃ τοῦ ὁποίου ἦταν ἡ πανσέληνος τοῦ πάσχα). Οἱ χριστιανικὲς Ἐκκλησίαι θέλησαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἀρχαία συνήθεια καὶ νὰ ἐορτάζουν τὸ πάσχα πάντοτε μετὰ τὴν ἑαρινὴ ἰσημερία, ἔπαυσαν ἔκτοτε νὰ στηρίζονται στοὺς Ἰουδαίους. Μόνο μερικὲς Ἐκκλησίαι τῆς Συρίας, Κιλικίας καὶ Μεσοποταμίας, δηλαδή Ἐκκλησίαι ποὺ ἀνῆκαν στὸ πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας, ἐξακολούθησαν νὰ στηρίζονται στοὺς Ἰουδαίους καὶ ἐπομένως ἡ Κυριακὴ τοῦ πάσχα τους ἔπεφτε μερικὲς φορές πρὸ τῆς ἑαρινῆς ἰσημερίας.⁵³ Αὐτοὶ ὠνομάσθησαν

⁵² Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, 1, 32, 15 κ. ἐξ. Βίος Μ. Κωνσταντίνου, 3, 5. Σωκράτους, Ἐκκλ. Ἱστορία, 5, 22.

⁵³ Πρβλ. Μ. Ἀθανασίου, Περὶ συνόδων, κεφ. 5.

«Πρωτοπασχίται»⁵⁴. Ἡ γνώμη, ὅτι καὶ στή Δύση ὑπῆρχαν *Πρωτοπασχίται*,⁵⁵ δὲν εἶναι ὀρθή. Οἱ ἄλλοι χριστιανοὶ βρέθηκαν στήν ἀνάγκη νὰ καταρτίσουν δικό τους ὑπολογισμό τοῦ πάσχα. Πρῶτος ἐπεχείρησε τοῦτο ὁ Ἐπίσκοπος Ἰππόλυτος στή Ρώμη κατὰ τίς ἀρχές τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος (222 μ.Χ.). Δέχθηκε περίοδο 16 ἐτῶν, ὅρισε, πότε τὸ πάσχα πέφτει καθ' ἕκαστον τῶν ἐτῶν τούτων καὶ κατάρτισε ἔτσι σειρὰ ἡμερομηνιῶν. Νόμιζε, ὅτι ἡ σειρὰ αὕτη μέ μαθηματική ἀκρίβεια θὰ ἐπανελαμβάνονταν σέ κάθε νέα δεκαεξαετία. Ἡ περίοδος ὀρισμένων ἐτῶν πρὸς εὕρεση τοῦ πάσχα ὠνομάσθη «*πασχάλιος κύκλος*». Στόν πασχάλιο

⁵⁴ Κατὰ τὸν Eduard Schwartz, ἄλλως ἔχουσι τὰ πράγματα. Δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ (70 μ.Χρ.) ἐώρταζον πάσχα πάντοτε μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν, οὔτε οἱ χριστιανοὶ ἐώρταζον πάσχα πάντοτε μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν. Ἡ ἑαρινὴ ἰσημερία παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἔπιπτε καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὴν πανσέληνον τοῦ πάσχα (14 Νισάν), πάντοτε ὅμως ἐντὸς τοῦ μηνὸς Νισάν (Ἀριθμοί, 28, 16 κ. ἐξ. Ἔξοδος, 12,1. κ. ἐξ. Λευϊτικόν, 23, 6. Φίλωνος τοῦ Ἰουδαίου, Ζητήματα εἰς Ἔξοδον, κεφ. 1. Ἰωσήπου, Ἀρχαιολογία, 1, 80. 2, 311. 3, 201. 3, 248. 11, 109). Οἱ Ἰουδαῖοι, δηλονότι, ἐώρταζον πάσχα περὶ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν. Πρὸς εὕρεσιν τῆς ἡμέρας τοῦ πάσχα μετεχειρίζοντο ἐπιτόπια ἡμερολόγια καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐώρταζον αὐτὸ ὅλοι ἢ κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν. Αἱ διαφοραὶ αὗται μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἔγιναν μεγαλύτεραι, διότι ἔλειψε τὸ ἐνιαῖον κέντρον. Οἱ χριστιανοὶ καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἱερουσαλὴμ, εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῆς Κυριακῆς τοῦ πάσχα ἀκολουθοῦντες τοὺς Ἰουδαίους ὑφίσταντο τὰς μνημονευθείσας διοακυμάνσεις αὐτῶν. Ὅτε τὴν γ' ἐκ/ρίδα ἐν Ρώμῃ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ οἱ χριστιανοὶ ἐπεχείρησαν νὰ εὐρίσκωσι τὴν Κυριακὴν τοῦ πάσχα ἀνεξαρτήτως τῶν Ἰουδαίων διὰ πασχαλίων κύκλων, ἀπεμακρύνθησαν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πάσχα καὶ τοῦ ἐξ αὐτοῦ μέχρι τότε ἐξαρτωμένου χριστιανικοῦ. Ὁ εἰσηγητὴς μάλιστα τοῦ πασχαλίου κύκλου τῆς Ἀλεξανδρείας Ἀνατόλιος, παρεξηγήσας τὸν Φίλωνα καὶ τὸν Ἰώσηπον, πρῶτος καθιέρωσε τὴν ἀρχήν, ὅτι ἡ πανσέληνος τοῦ πάσχα καὶ ἐπομένως ἡ Κυριακὴ τοῦ πάσχα πρέπει νὰ πίπτῃ πάντοτε μετὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν. Ἡ ἀντίληψις αὕτη διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἀλεξανδρινοῦ κύκλου ἐπεβλήθη γενικῶς. Ὁ Ἀνατόλιος ἐσφαλμένως ἐπίσης ἰσχυρίσθη, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι οὕτως ἐώρταζον τὸ πάσχα πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλὴμ. Ἐκκλησίαι τινὲς ἐξηκολούθησαν νὰ εὐρίσκωσι τὸ πάσχα, στηριζόμεναι εἰς τὸ πάσχα τῶν Ἰουδαίων. Τὸ τοιοῦτο πάσχα, τὸ ὁποῖον προηγουμένως ὅλοι οἱ χριστιανοὶ εἶχον, ὠνομάσθη «τὸ πρῶτον» (τὸ παλαιὸν πάσχα). Διὰ τοῦτο οἱ ἐξακολουθοῦντες νὰ ἐορτάζωσιν αὐτὸ χριστιανοὶ ὠνομάσθησαν «*πρωτοπασχίται*» (παλαιοπασχίται), Swartz. Christliche und judische Ostertafeln, 1905, Osterbetrachtungen (Zeitschrift f. Ntlche 1906)

⁵⁵ Hefele, Conciliengeschichte, I, 325)

κύκλο τοῦ Ἱππολύτου στηρίχθηκαν τόσες πολλές ἐλπίδες, ὥστε διευτυπώθηκε ἡ γνώμη, ὅτι ἔνεκα τούτου στήθηκε στή Ρώμη ἄγαλμά του. Ἐν πάσῃ περιπτώσει στήν πίσω πλευρά τοῦ ἀγάλματος τούτου μέ τούς τίτλους τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἱππολύτου εἶναι ἐγκεχαραγμένος καί ὁ πασχάλιος κύκλος αὐτοῦ. Ἀλλ' οἱ στηριχθεῖσες σ' αὐτόν ἐλπίδες δέν ἐπαληθεύθηκαν. Διότι ὁ πασχάλιος κύκλος καθ' ἕκαστο ἔτος ὑπολείπεται βεβαίως μόνο μερικές ὥρες, ἀλλ' αὐτές στό τέλος τῆς δεκαεξαετίας συνεποσώθησαν (δηλαδή ἀρθρίστηκαν) σέ τρεῖς ἡμέρες. Περὶ τὰ μέσα τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος ὁ Αὐγουστάλης (ἐπίσκοπος Ἀρλάτων τῆς Γαλλίας (ἱπ. 450μ.Χ.) εἰσήγαγε περίοδο 84 ἐτῶν, τὴν ὁποία ἀποδέχθηκε ἡ ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία καί διὰ τῆς συνόδου τῆς Ἀρελάτης τῆς Νοτίου Γαλλίας (314 μ.Χ.) οἱ Ἐκκλησίαι τῆς Γαλλίας, Ἀγγλίας καί Ἰσπανίας. Ὁ πασχάλιος αὐτός κύκλος ἦταν ἀκριβέστερος τοῦ προηγουμένου, διότι ἡ εἰσχωρηθεῖσα καθυστέρηση συνυπολογίσθηκε μετὰ παρέλευση τῶν 48 ἐτῶν σέ μία ἡμέρα καί ἓνα τέταρτο αὐτῆς. Κατὰ τὸ δεύτερο ἥμισυ τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος στήν Ἀλεξάνδρεια ὁ διακεκριμένος μαθηματικὸς καί ἀστρονόμος Ἀνατόλιος, ἐπίσκοπος Λαοδικείας τῆς Συρίας ἀπὸ τοῦ 268μ.Χ., εἰσήγαγε πασχάλιο κύκλο 19 ἐτῶν (διὰ τοῦ ἑβδομηκονταεξαετοῦς κύκλου Καλλίπου τοῦ Κυζικηνοῦ ἔφθασε στὸν δεκαενναετὴ ἡμερολογιακὸ κύκλο τοῦ Ἀθηναίου Μέτωνος, 432 π.Χ.), στὸν ὁποῖο ὑπάρχει μεγαλύτερη ἀκόμη ἀκρίβεια, διότι ἡ καθυστέρηση μετὰ τὴν πάροδο τῶν δέκα ἐννέα ἐτῶν συμποσοῦται μόνο σέ δύο ὥρες. Γιὰ νὰ ἐννοήσῃ κάποιος τὴν διαφορὰ σέ σχέση πρὸς τοὺς δύο προηγουμένους πασχάλιους κύκλους, ἂς λάβῃ ὑπ' ὄψιν του, ὅτι αἱ δύο αὐτές ὥρες μετὰ πάροδο 84 ἐτῶν γίνονται περίπου ἐννέα ὥρες καί

πρέπει να παρέλθουν 219 έτη, για να γίνει περίπου μία ημέρα. Τον πασχάλιο τουτο κύκλο δέχθηκε ή ανατολική Έκκλησία.

Ένεκα τής χρησιμοποιήσεως δύο διαφόρων πασχαλίων κύκλων προέκυπταν μεταξύ τής ανατολικής και δυτικής Έκκλησίας διαφορές, όσον αφορά στον έορτασμό του πάσχα. Οι διαφορές αυτές πλήθαιναν ή αύξαναν και για άλλα αίτια. Η Δύση, δηλαδή, από ιουδαϊκές έπιδράσεις, τήν έαρινή ισημερία έθετε τότε τήν 18η Μαρτίου, ενώ ή Ανατολή τήν 21η Μαρτίου, και ή μέν δεύτερη Έκκλησία πρόσεχε, τò Χριστιανικό πάσχα να μη συμπίπτει με τò ιουδαϊκό, ενώ ή πρώτη Έκκλησία δέν έδινε σημασία στην σύμπτωση αυτή. Τίς σχέσεις τών Έκκλησιών ως προς τò ζήτημα του πάσχα ζήτησε να ρυθμίσει ή πρώτη Οικουμενική Σύνοδος (325μ.Χ.). Οι Ίουδαίοι τίς πεντήκοντα ήμέρες μετά τò Πάσχα δέχονταν ως χαρμόσυνη περίοδο του θερισμού και τής συγκομιδής (έορτή Πεντηκοστής), τó όποιο συνετέλεσε στην ίδρυση αντιστοίχου χριστιανικής χαρμοσύνου περιόδου ως περιόδου τών έμφανίσεων του αναστάντος Χριστού και τής καθόδου του άγίου πνεύματος (έορτή Πεντηκοστής). Η χαρμόσυνη αυτή περίοδος αναφέρεται από τόν Τερτυλλιανό⁵⁶ και από τόν Ώριγένη.⁵⁷ Έπειδή σπουδαιότερη έορτή θεωρήθηκε ή τελευταία ήμέρα, οι προηγούμενες υπέστησαν κατά κάποιο τρόπο καθίζηση στην συνείδηση τών χριστιανών και έτσι έμεινε ή μεμονωμένη έορτή τής Πεντηκοστής. Στην ανατολική Έκκλησία εισήχθηκαν τὰ *Έπιφάνεια*, ως ήμέρα τής έπιφανείας τής μεσσιανικότητας ή θεότητας του Χριστού. Οι αίρετικοί Γνωστικοί φρονοΰσαν, ότι ό «αίων» Σωτήρ ένώθηκε μετά του ανθρώπου Ίησοΰ κατά τò βάπτισμα. Σ' αυτούς κατά πρῶτον άπαντὰ ή έορτή τών Έπιφανείων. Η έορτή τών Έπιφανείων στην χριστιανική Έκκλησία

⁵⁶ De baptismo, De oratione, 23/

⁵⁷ Κατά Κέλσου, 8, 22.

είσήχθηκε περί τὸ 300μ.Χ. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ σχετικές μαρτυρίες ἀμφισβητήθηκαν. Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (150-216μ.Χ.) δὲν ὁμιλεῖ περί τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐορτῆς, ἀλλὰ περί τῆς ἐορτῆς τῶν ὁπαδῶν τοῦ αἵρετικοῦ Γνωστικοῦ Βασιλείδου (Γνωστικός θεολόγος καὶ φιλόσοφος τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνα)⁵⁸. Οἱ δύο σχετικοὶ Λόγοι (ὁμιλίας εἰς τὰ ἅγια Ἐπιφάνεια) τοῦ Ἰππολύτου καὶ Γρηγορίου τοῦ Νεοκαισαρείας δὲν εἶναι γνήσιοι, στό δὲ Μαρτύριο τοῦ Ἡρακλείας Φιλίππου (304μ.Χ.) γίνεται λόγος ὅχι περί τῆς ἐορτῆς τῶν Ἐπιφανείων, ἀλλὰ περί τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Χριστοῦ.⁵⁹ Ἀρχαιότερη μαρτυρία, ἐπομένως, μένει ἡ τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου⁶⁰ κατὰ τὴν ὁποία Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης τὸ 361μ.Χ. στή Βιέννη (ὄχι στό Παρίσι τῆς Γαλλίας) μετέσχε σχετικῆς ἐορτῆς τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν. Στὴν Γαλλία μετέφερε αὐτὴ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς πιθανῶς ὁ Μέγας Ἀθανάσιος (τὸ 336μ.Χ.). Ἄν τοῦτο θεωρηθεῖ βέβαιο, τότε ἡ ἐορτὴ τῶν Ἐπιφανείων στήν Ἀνατολή παρουσιάσθηκε πρὸ τοῦ 336μ.Χ. καὶ ἔτσι πλησιάζουμε τὸ ἔτος 300μ.Χ. Ἡ ἐορτὴ τῶν Ἐπιφανείων στήν Ἐκκλησίαν ἀπαλλάχθηκε βεβαίως τῆς γνωστικῆς ἀντιλήψεως, ὅσον δὲ ἀφορᾷ στό ζήτημα, ποιό γεγονός τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐορταζόνταν, ὑπῆρχε ἀμφιταλάντευση μεταξὺ τῆς βαπτίσεως καὶ τῆς γεννήσεως Αὐτοῦ. Ἡ μετὰ τῆς ἐορτῆς τῶν Ἐπιφανείων σύνδεση τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ καταφαίνεται καὶ ἀπὸ αὐτό, ὅτι στήν Ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων ἡ σχετικὴ θεία λατρεία ἐτελεῖτο στό σπήλαιον τῆς Βηθλεὲμ.⁶¹ Πότε γεννήθηκε καὶ βαπτίσθηκε ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἦταν ἄγνωστο. Ἄν ἦταν

⁵⁸ Στρωματεῖς, 1, 21.

⁵⁹ «Eriphaniae dies sanctus incumbit».

⁶⁰ Γεν. περί τὸ 330 μ.Χ.-κοιμ. μετὰ τὸ 391 ἢ μετὰ τὸ 392 ἦταν Ρωμαῖος ἱστορικός, πιθανόν ἐλληνικῆς καταγωγῆς). Βλ. 21, 2, † περί τὸ 400),

⁶¹ Migne, 64, 44 κ. ἐξ., ὅπου ὑπάρχει κήρυγμα ἐσφαλμένως ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Χρυσόστομον.

γνωστό, θὰ εἶχαμε σχετικές ἐορτές λίαν πρωΐμως καὶ ὄχι μετὰ τρεῖς ἑκατονταετηρίδες, δὲν θὰ συνδυαζόταν τὰ δύο τόσο ἀπέχοντα χρονολογικῶς γεγονότα σέ μία καὶ τὴν αὐτὴ ἐορτὴ, δηλαδή τῆς 6ης Ἰανουαρίου, οὔτε θὰ ἀποσπαζόταν ἀργότερα ἡ γέννηση τοῦ Χριστοῦ γιὰ νὰ μετατεθεῖ στὴν 25η Δεκεμβρίου. Τὰ Ἐπιφάνεια ὀρίσθηκαν τὴν 6η Ἰανουαρίου⁶² διότι τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἀκριβῶς στὴν Ἀλεξάνδρεια ἐορταζόταν μεγαλοπρεπῶς τὰ γενέθλια τοῦ πολιούχου θεοῦ «Αἰῶνος» (τοῦ αἰωνίου χρόνου). Ἦδη ἡ ἐορτὴ τῶν αἰρετικῶν Γνωστικῶν (δεχομένων τὸν Χριστὸ ὡς «αἰῶνα») εἶχε τεθεῖ στὴν ἡμέρα ἐκείνη, ἀκολούθησε δέ, ὡς φαίνεται, καὶ ἡ Ἐκκλησία, καὶ οἱ δύο κινούμενοι καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ ἀπομακρύνουν καὶ νὰ προφυλάξουν τοὺς ὁπαδοὺς τοὺς ἀπὸ τὸν ἐθνισμό, δηλαδή τοὺς εἰδωλολάτρες. Ἡ τελετὴ τῆς ἐορτῆς τῶν Ἐπιφανείων στὴν χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἄρχιζε τὴν ἑσπέρα τῆς 5ης Ἰανουαρίου (ὅπως ἡ τῶν Γνωστικῶν καὶ ὅπως ἡ ἀντίστοιχος ἐορτὴ τῶν ἐθνικῶν) καὶ ἐξακολουθοῦσε καὶ πέραν τοῦ μεσονυκτίου. Στό ναό ὑπῆρχε ἄπλετος φωτισμός, διότι οἱ χριστιανοὶ κρατοῦσαν ἀναμμένες λαμπάδες⁶³. Ἔνεκα τούτου ἡ ἐορτὴ τῶν Ἐπιφανείων ὀνομάσθηκε «τὰ Φῶτα». Τὸ μεσονύκτιο γινόταν ἡ καθαγίαση τοῦ ὕδατος, στό ὁποῖο θὰ βαπτίζονταν οἱ μέλλοντες κατὰ τὴν ἐορτὴ αὐτὴ νὰ βαπτισθοῦν. Πρὶν κατέλθουν αὐτοὶ στὸ ὕδωρ, οἱ πιστοὶ λάμβαναν ἀπὸ τὸ ἁγιασμένο αὐτὸ ὕδωρ καὶ ἔφεραν αὐτὸ στὶς οἰκίαις τους.⁶⁴ Τὸ ὕδωρ αὐτὸ χρησιμοποιοῦσαν ὅπως καὶ ἐμεῖς σήμερα. Τὸ πρωῒ τῆς 6ης Ἰανουαρίου γινόταν ἄλλη θεία λατρεία ὑποδεέστερης ἐπισημότητας. Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς σέ κάποιο λόγο

⁶² Κατὰ τὸν K. Holl, 1917· πρβλ. Ἐπιφανίου, Κατὰ αἱρέσεων, 51, 22, 8- 11.

⁶³ Γαβάλων Σεβηριανός, Migne, 65, 25. Ἐφραίμ, Ὕμνος εἰς τὰ Ἐπιφάνια, στροφή 9.

⁶⁴ Ἐφραίμ, αὐτ. 4 καὶ ἐξῆς, μέσα τῆς δ' ἐκ/ρίδος. Χρυσόστομος, Migne 49, 365 καὶ ἐξῆς, τέλη δ' ἐκ/ρίδος. Ἰωάννης Μόσχος, Migne, 87,3, 3105, ἀρχὰς ζ' ἐκ/ρίδος. Θεοφάνης, Migne 108, 404, ἀρχὰς θ' ἐκ/ρίδος.

του, πού έκφωνήθηκε κατὰ τὴν ἡμέρα αὐτή, λέγει: «*Χθὲς τῇ λαμπρᾷ τῶν Φώτων ἡμέρᾳ πανηγυρίσαντες...σήμερον περὶ βαπτίσματος διαλεξόμεθα*». ⁶⁵ Κατὰ τὸ δεύτερο ἥμισυ τῆς ἐκατονταετηρίδος ὁ Ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας Πέτρος ὁ Γναφεὺς (465-475μ.Χ.) περιόρισε τὴν νυχτερινὴ τελετὴ τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ ὕδατος μόνον στὴν ἑσπέρα τῆς 5ης Ἰανουαρίου. «*Πέτρον φησὶ τὸν Κναφέα ἐπινοῆσαι...τὴν ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐν τοῖς Θεοφανίοις ἐπὶ κλησιν ἐν τῇ ἑσπέρᾳ γίνεσθαι*». ⁶⁶ Ὡς ἑσπερινὸς παραμένει μέχρι σήμερα, ἂν καὶ τελεῖται τὸ πρῶτ' τῆς 6ης Ἰανουαρίου. Ἡ ἑορτὴ τῶν Ἐπιφανείων ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ μέσῳ τῆς Γαλλίας εἰσῆχθηκε βαθμηδὸν στὴ Δύση, σέ μερικὰ δὲ μέρη ὡς ἑορτὴ τῶν τριῶν μάγων (κυρίως στὴν Ρώμη καὶ Βόρειο Ἀφρική), διότι ἐκεῖ εἶχε ἤδη εἰσαχθεῖ ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων (στὴν Ρώμη περὶ τὸ 385μ.Χ.).

Γ' . Ἡ νηστεία τοῦ Πάσχα

Ἡ νηστεία τοῦ Πάσχα οὔτε κατὰ τὸν χρόνον οὔτε κατὰ τὸν τρόπον ἦταν ὁρισμένη. «*Οἱ μὲν γὰρ οἶονται μίαν ἡμέραν δεῖν αὐτοὺς νηστεύειν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ πλείονας, οἱ δὲ τεσσαράκοντα ὥρας ἡμερινὰς τε καὶ νυκτερινὰς μετροῦσι τὴν ἡμέραν αὐτῶν*». ⁶⁷ Ἀπὸ αὐτὰ μποροῦμε νὰ ἐξαγάγουμε τὸ συμπέρασμα, ὅτι νήστευαν περὶ τίς δύο ἡμέρες. Ὁ Τερτυλλιανός, ἀρχὴς τῆς ἑκατονταετηρίδος, ἀναφέρει νηστεία δύο ἡμερῶν, Παρασκευῆς καὶ Σαββάτου. ⁶⁸ Οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ τηροῦσαν ὀλοτελή νηστεία μέχρι ἑσπέρας, μερικοὶ ὅμως τὴν ὀλοτελή νηστεία δὲν διέκοπταν μὲ ἑσπερινή τροφή, ἀλλ' ἐξακολουθοῦσαν αὐτὴ συνεχῶς ἐπὶ δύο ἡμέρες· τέτοια

⁶⁵ Migne, 36, 360.

⁶⁶ Θεοδώρου Ἀναγνώστου, Ἐκκλ. Ἱστορία, Β', 48. Migne, 86, 1, 208 καὶ ἐξῆς.

⁶⁷ Εἰρηναίου, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ρώμης Βίκτωρα, περὶ τὸ 192. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία, 5, 24, 12.

⁶⁸ De jejuniis, 14.

ἀναμφιβόλως θὰ ἦταν ἡ νηστεία τῶν τεσσαράκοντα ὥρων, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ τὸ πιό πάνω παρατεθὲν χωρίο. Κάθε ἐπέκταση τῆς νηστείας πέραν τῆς ἐσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας ὀνομαζόταν «*ὑπέρθεσις*» («*ὑπερτίθεσθαι*»), λατινιστὶ *superposition* (σουπερποζίσιον) ἀπὸ τοῦ ρήματος *superponere* (σουπερπονέρε), πάντοτε δὲ προερχόταν ἀπὸ ἐλεύθερη βούληση. Ἡ πρὸ τοῦ πάσχα νηστεία αὐξήσῃ σὲ νηστεία μιᾶς ἐβδομάδος, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ πρῶτο ἡμισυ τῆς γ' ἐκατονταετηρίδος, διότι περὶ τέτοιας νηστείας ὁμιλεῖ ὁ Ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας Διονύσιος περὶ τὸ 250μ.Χ. Ἀπὸ αὐτὸν πληροφορούμαστε ὅτι συγχρόνως αὐξήσῃ ἡ «*ὑπέρθεσις*». Μερικοὶ τηροῦσαν αὐτὴ καθ' ὅλη τὴν πρὸ τοῦ πάσχα ἐβδομάδα, ἄλλοι λιγότερες ἡμέρες, δηλαδὴ τέσσαρας, ἢ τρεῖς, ἢ δύο, κατὰ τίς ἄλλες δὲ ἡμέρες περιορίζονταν νὰ τηροῦν τὴν συνήθη νηστεία, δηλαδή μόνο μέχρι τῆς ἐσπέρας. Ὑπῆρχαν δὲ χριστιανοί, οἱ ὅποιοι καθ' ὅλες τίς ἡμέρες τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος μόνο τέτοια νηστεία τηροῦσαν καὶ καμμία «*ὑπέρθεσις*» ἔκαναν. «*Ἐπεὶ μὴδὲ τὰς ἐξ τῶν νηστειῶν ἡμέρας ἴσως μὴδὲ ὁμοίως πάντες διαμένουσιν, ἀλλ' οἱ μὲν καὶ πάσας ὑπερτιθέασιν ἄσιτοι διατελοῦντες, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ τρεῖς, οἱ δὲ τέσσαρας, οἱ δὲ οὐδεμίαν*».⁶⁹ Ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς πληροφορούμαστε, ποιῆς τροφῆς ἔτρωγαν κατὰ τὴν ἐσπέρα, ὅσες φορές δὲν ἔκαναν «*ὑπέρθεσις*», καὶ πότε κατὰ τὸ πάσχα ἔθεταν τέρμα στὴ νηστεία. Ὁ Ἐπιφάνιος (†403μ.Χ.) ἀναφέρει τὴν ξηροφαγία, δηλαδή ἄρτο, ἀλάτι καὶ ὕδωρ. «*Τὰς δὲ ἐξ ἡμέρας τοῦ πάσχα ἐν ξηροφαγίᾳ διατελοῦσι πάντες λαοί, φημὶ δὲ ἄρτω καὶ ἀλί καὶ ὕδατι τότε χρώμενοι πρὸς ἐσπέραν... ἄχρι ἀλεκτριόνων κλαγγῆς, τῆς κυριακῆς ἐπιφωσκούσης*».⁷⁰ Οἱ Ἀποστολικές Διαταγές, ποὺ γράφηκαν τέλη τῆς δ' ἐκατονταετηρίδος, στὶς τρεῖς μνημονευθεῖσες νηστίσιμες τροφές

⁶⁹ Ἀλεξανδρείας Διονυσίου, Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Βασιλείδην, Migne, 10, 1278.

προσθέτουν καὶ τὰ λάχανα, νοούμενα ἴσως βρασμένα, πάντως ὅμως ἄνευ ἐλαίου.⁷¹ Κατὰ τίς Διαταγές τῶν Ἀποστόλων (γράφτηκαν περίπου τὸ 380μ.Χ.), ἐπίσης ἡ νηστεία παρετείνεται «μέχρι ἀλεκτροφωνίας νυκτός», δηλαδή κατὰ τὰ ξημερώματα τῆς Κυριακῆς. Ἄλλες Ἐκκλησίες ἔθεταν τέρμα στὴ νηστεία τὴν ἐσπέρα τοῦ Σαββάτου. «Τινὰς μὲν γὰρ τῶν ἀδελφῶν λέγειν φῆς, ὅτι χρή τοῦτο ποιεῖν πρὸς τὴν ἀλεκτροφωνίαν, τινὰς δέ, ὅτι ἀφ' ἐσπέρας χρή· οἱ μὲν γὰρ ἐν Ρώμῃ ἀδελφοί, ὡς φασί, περιμένουσι τὸν ἀλέκτορα, περὶ δὲ τῶν ἐνταῦθα ἔλεγες, ὅτι τάχιον».⁷² Ἡ διαφορὰ αὕτη, κατὰ τὸν Ἐπίσκοπο Ἀλεξανδρείας Διονύσιο, προέκυψε ἀπὸ τὴν ἄγνοια, πότε ἀκριβῶς ἔγινε ἡ ἀνάστασις τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὰ Εὐαγγέλια ὀρίζουν μόνο τὸν χρόνο τῆς ἐλεύσεως τῶν Μυροφόρων στὸν τάφο, ἀλλ' ὅχι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴ Ματθαῖο, οἱ Μυροφόρες ἦλθαν πρὶν τὸ μεσονύκτιο «ὅψε σαββάτων, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ, κτλ.»⁷³. Κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη, ἦλθαν μετὰ τὸ μεσονύκτιο· «τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἔρχεται πρωΐ σκοτίας ἔτι οὔσης εἰς τὸ μνῆμα».⁷⁴ Κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴ Μάρκο, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου· «λίαν πρωΐ τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων ἔρχονται ἐπὶ τὸ μνῆμα, ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου».⁷⁵ Ἡ πρὸ τοῦ Πάσχα νηστεία ἐπεκτάθηκε ἔπειτα σέ 40 ἡμέρες («τεσσαρακοστή»). Ὁ 5ος κανόνας τῆς Ἀ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (325μ.Χ.) ἀναφέρει αὕτη παρεμπιπτόντως ὡς ὑφισταμένη. Εἰσήχθηκε, ἄρα, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 300μ.Χ. καὶ 325μ.Χ. Ποιὰ ἡ

⁷⁰ Περὶ πίστεως, 22, 10. Αἱ πληροφορίες τοῦ Ἐπιφανίου περὶ τῶν νηστίμων τροφῶν στηρίζονται ἐπὶ τῆς Διδασκαλίας τῶν Ἀποστόλων (5, 18), ἡ ὁποία ἐγράφη δεύτερον ἡμῖς τῆς γ' ἐκρίδος καὶ ἡ ὁποία ρητῶς ἀναφέρεται ὑπ' αὐτοῦ (Ἐπιφανίου, Κατὰ αἱρέσεων, 75, 6, 2).

⁷¹ Ἐνθ' ἄνωτ. 5, 18.

⁷² Ἀλεξανδρείας Διονυσίου, αὐτόθι.

⁷³ Ματθαίου 28, 1.

⁷⁴ Ὅπ. 20, 1.

⁷⁵ Μάρκου 16, 2.

άφορμή ; Ὁ Αὐγουστῖνος⁷⁶ καὶ ὁ Ἱερώνυμος⁷⁷ καὶ οἱ δύο συγγραφεῖς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς ἐκατονταετηρίδος, δέχονται, ὅτι ἡ ἐπέκταση αὐτῇ εἰσήχθηκε στὴν Ἐκκλησία πρώτη φορὰ ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ διωγμοῦ τῶν αὐτοκρατόρων Γαλερίου, Μαξιμίνου καὶ Λυκινίου (306-323μ.Χ.), κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ⁷⁸, τοῦ Μωϋσέως⁷⁹ καὶ τοῦ προφήτη Ἡλία.⁸⁰ Πάντως, ὅμως, εἶχε παρασκευασθεῖ. Κατὰ τὸ δεύτερο ἥμισυ τῆς γ' ἐκατονταετηρίδος θὰ ὑπῆρχαν ἀσκητές καὶ ἄλλοι ἐγκρατευόμενοι, οἱ ὅποιοι πρὸ τοῦ Πάσχα τηροῦσαν τεσσαρακονθήμερη νηστεία. Οἱ ἀποχωρήσαντες ἀπὸ τῆς πόλεως χριστιανοὶ ἔνεκα τοῦ διωγμοῦ ἦλθαν στοὺς τόπους τῶν ἀσκητῶν καὶ μιμήθηκαν αὐτούς. Ἡ νηστεία τῶν 40 ἡμερῶν δὲν ἐπεκράτησε ἀμέσως παντοῦ. Μεσολάβησαν μάλιστα, τοῦλάχιστον σὲ μερικά μέρη, μεσάζουσες βαθμίδες, πού εἰσήγαγαν νηστεῖες δύο ἢ τριῶν ἐβδομάδων. Ὁ ἱστορικός Σωζόμενος (400-450μ.Χ.) στά μέσα τῆς ἐκατονταετηρίδος λέγει· «ἄλλοι δὲ τρεῖς (ἐβδομάδας) σποράδην ἐν ταῖς ἑξ ἢ ἐπτὰ (ἐβδομάσι) νηστεύουσιν, οἱ δὲ ἅμα τρεῖς πρὸ τῆς ἑορτῆς συνάπτουσιν, οἱ δὲ δύο (ἐβδομάδας), ὡς οἱ τὰ Μοντανοῦ φρονοῦντες»,⁸¹ ὁ δὲ ἱστορικός Σωκράτης (380-440μ.Χ.), μέσα τῆς ἴδιας ἐκατονταετηρίδος, ὡς ἔχουσα νηστεία τριῶν συνεχῶν πρὸ τοῦ Πάσχα ἐβδομάδων ἀναφέρει καὶ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ρώμης.⁸² Ἄλλοι, ὅπως λέγει τὸ παρατεθὲν χωρίο τοῦ Σωζομένου, νηστεύοντες δύο ἢ τρεῖς ἡμέρες

⁷⁶ Βλ. Ἐπιστολὴ 55,28

⁷⁷ Βλ. Εἰς Ἡσαΐαν, κεφ. 58.

⁷⁸ Ματθαίου, 4, 2.

⁷⁹ Ἐξόδου, 34, 28.

⁸⁰ Γ' Βασιλειῶν, 19, 8.

⁸¹ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 7, 19.

⁸² Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, 5, 22, 32. Migne, 67, 631, ὅπου ἡ πληροφορία αὕτη ὑποστηρίζεται ὑπὸ τοῦ Vaselius ἐν ὑποσημειώσει 70.

ἐκάστη ἐβδομάδα (Τετάρτη, Παρασκευή, ἢ καὶ κάποια ἄλλη ἡμέρα) κατάρτιζαν τὴν νηστεία τῶν δύο καὶ τριῶν ἐβδομάδων πρὸ τοῦ Πάσχα.

Ταῦτα οἱ πηγές μᾶς παραδίδουν. Ὡστόσο ὀφείλουμε νά διακηρύξουμε ὅτι ἐμεῖς οἱ Ὁρθόδοξοι δέν θίξαμε τόν παραδεδομένο τρόπο ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, ἀλλά συνέπεσον, ὅπως συμβαίνει, νά συνεορτάσουν Ρωμαιοκαθολικοὶ καὶ Ὁρθόδοξοι τὴν ἴδια ἡμέρα τὴν ἐορτὴ τοῦ Πάσχα.

Μετά πατρικῶν εὐχῶν.
Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

† Ὁ Καισαριανῆς, Βύρωνος καὶ Ὑμηττοῦ Δανιήλ

